

Seçimlere doğru inşaatlarda hep bir hareketlilik başlar; ama eskiden gecekondular yapımından apartmanlaşmaya doğru evrinen inşaat hep umutlarla dolu olmuşken, artık gökdelen ve site yapımına dönüşen inşaatın açtığı her kapıdan karşımıza umutsuzluk çıkıyor.

Anlatacağımız İstanbul'a özgü değildir. İstersen Charles Dickens'in kitaplarından başla; istersen doğrudan *Pal Sokağı Çocukları*'ni oku, istersen doğrudan *Batı Yakasının Hikayesi*'ni seyret. Öykü hep aynı öykü; bir çığırdır yoksulluk umuda açılır. Öykü İstanbul'un Anadolu yakası için Bağdat Caddesiyle ivme kazanır; onu «Minibüs Caddesi»nin gelişimi izler ve sonunda «Ankara Asfaltı»nın yukarısına doğru taşıp ilerler.

Annem de babam da İstanbul'un çocuğu; bir önceki nesil göçmüş İstanbul'a. Evlenip yuva kurduktan sonra, İstanbul'da iş olanakları dar; Anadolu'da yüksek gelir fırsatları var; düşmüşler Doğu Anadolu'nun yoluna. Çocuklar olup büyümeye başlayınca bir yıl Karadeniz'e uğradıktan sonra geri dönmüşler büyüdükleri kente. İlkokul ikinci sınıftan itibaren -ki 1970 yılına denk gelir- çocukluğum Suadiye'de Minibüs Caddesinin hemen yukarısında geçti. Cadde üzerindeki apartmanı saymazsak, "Sokakta bir bizim apartman vardı, bir de hemen karşımızdaki." desem yeridir. Bunlar da biz taşınmadan hemen önce inşa edilmişti. Hoş inşaatı bir anlamda biz taşındıktan sonra da sürdü. Örneğin, apartmanın suyu yoktu, yıllarca aşağıdan bidonla su taşıdık.

Apartman dediğim de giriş katı dahil dört katlı bir bina. Biz ikinci katta oturuyoruz. Bir alttaki ve bir üstteki diğer paralel sokaklara varana kadar neredeyse hep boş arazi; oralardan itibaren de böyle devam edip gidiyor. Arada bir müstakil bahçeli evler, bahçeli evlerin bahçelerinde de envai çeşit meyve ağaçları var. Çocukken bunlar meyve verdiklerinde bir servet oldukları hissine kapılırdım; Allah'ım ne büyük zenginlikti onlar. Halbuki meyvalarını toplamazsan kısa sürede olgunlaşıp yere düşer pis pis kokup börtü böcek sinek getirirlerdi; toplasan ne yapacaksın reçel yapsan o kadar çok reçeli kim yiyecek; anca eşe dosta dağıtırsın. Şimdi düşünüyorum da bu meyva ağaçları, çocuklar meyvalarını gelip aşırınsınlar, bahçeyi şenlendirsınler diyeydi için için.

İnşaat Artık Umutsuzluğa Açılan Kapı Oldu.

Samsun'dan İstanbul'a geldiğimizde, sokaktaki inşaat zaten bizim taşındığımız apartmanla başlamıştı bile. Oyun oynayacak geniş alanlarla doluydu. Buradaki oyunlarla birleşen çocuklar, geniş çocuk komünleri oluşturlardı. Çiviymi, tahtaydı, tenekeydi, demirdi, kabloydu, kumdu, kireçti, çimentoydu, mermerdi; hiç malzeme sıkıntısı çekmezdik. Tornetler yapardık, güvercinlerimiz, köpeklerimiz için barakalar. Seksek taşlarımız, karış taşlarımız mermerdendi. Yazın topladığımız midyeleri kızarttığımız ocağın duvarları tuğladan üzeri tenekedendi. Susadığımızda inşaatlardaki, bahçelerdeki musluklara ağzımızı dayayıp kana kana terkoz suyu içerdik. Zevk için lezzetli su içilecekse, Kozyatağı'na çıkıp, caminin karşısındaki çeşmeye giderdik. Önünde kuyruk olurdu. Herkes varillerle gelip su alırdı. O kalabalıkta, zaten mücadele almak gerekiyordu su içmek için, bir de musluğa ağzımızı dayamak olmazdı; kibarca, musluğun altına götürdüğümüz minik avuçlarımıza su dolup taşardı, bir dereden eğilip içiyormuş gibi avuçlarımızdan su içerdik. Çeşit çeşit sebze ekmekten, kümes hayvanı beslemeye kadar bir dolu deneysel zirai faaliyette de bulunmuştuk. Ve bunların hepsi neredeyse bedelsizdi. Para monopol oyunundaki paradan daha anlamlı değildi. Hatta oyundaki para daha ciddiye alınırdı.

Gecekondu apartmana dönüşerek git gide çoğalarak süren inşaat yalnızca çocukları şenlendirmekle, insan hayatının cenneti çocukluğu ferahlatıp zenginleştirmekle kalmazdı. Yapım için gerekli kaynaklar ya inşaatın bulunduğu yerin çevresinden yakınlardan bir yerden ya da devletin iktisadi kuruluşlarından temin edilirdi. Bu süreçler sermayenin işleyişi olarak değil sermayenin ilksel birikimi olarak yürüdüğü için pek sermaye birikimi gerektirmezdi; dolayısıyla önceden bir sermaye birikimi olmadan sermaye oluşumu umudunu içinde taşırdı. Zenginlerin daha zenginleştiği, denetimi başkalarında olan sermaye süreçlerinde çalışmak durumunda olan bağımlının daha kuvvetle bağımlılaştığı değer artışı olarak sermaye süreçlerinden farklı olarak; sermayesi olmayan ya da sermaye denilemeyecek cüzi bir birikimle sermaye edinme olanağı vardı. Sık sık gecikmeli ve beklenenden az gelen küçük karşılıklarla gecekondu yaparak ya da bir inşaatta kalfa olarak çalışarak işe atılan bir insan biraz da şansın yardımıyla zengin bir müteahhite dönüşebilirdi. Denizden ya da yakındaki bir dereden kum çıkaranlar, tuğla kiremit yapanlar, doğramacılar,

İnşaat Artık Umutsuzluğa Açılan Kapı Oldu.

normalde hurdaya çıkması gereken küçük bir kamyonetle işe başlayan taşımacılar, tesisatçılar işi ilerletip zenginleşebilirdi. Boşta kaldıklarında en kötü ihtimalle amelelik edip günü kurtarabiliyorlardı zaten. Yeni gelenler bir inşaatta çalışmaya başlayıp, ilk kat çıktıktan sonra naylonla birkaç odayı çevirip orada kalabiliyor; yiyecek, barınma, ısınma sorunları yaşasalar bile çaresiz kalmıyorlardı.

Mahallelerin inşası, inşaatta çalışanlara, inşa sonrasında da zenginleşme umudunu taşıyan bağımsız iş imkanı sağlıyordu. İnşaat yapılan yerlerin olmazsa olmazı, bakkallar, inşaat sonrasında zamanla marketleşerek mahalleliye hizmeti sürdürdüğü gibi, başka yerlere de dükkanlar açıp, bir satış zinciri kurmaya da başlıyorlardı. İnşaattan sonra da, doğramacılar ve tesisatçılar için mahallelinin talebi azalmıyordu. İnşaatlarda çalışanlar zanaatlarıyla ilgili konularda patronlaşmaya başlayabildikleri gibi, yapılan binalara yerleşenlerin yeni ihtiyaçlarını tedarik eden ticari faaliyetlerle değişik alanlarda esnafılık imkanları da ortaya çıkıyordu. İnşaatlarda çalışanların, yerleşim başladıktan sonra oralara yerleşip çoluğuyla çocuğuyla görelili olarak rahat bir yaşama kavuşma ve talih el verirse zengin olma umudu hiç de hüsnü kuruntu değildi.

1950'lerin başında yarım milyon olan İstanbul'un nüfusu 1960'lı yıllarda milyonu geçti; Günümüzde on milyonu aşmış yirmi milyona doğru artışını sürdürüyor. Ancak ilk on milyona kadar giderek azalmakla birlikte umut olmayı sürdüren inşaatın ufkunda artık yalnızca umutsuzluk gözüküyor. Sitelerle gökdelenlerle görülen umutsuzluk artık kılavuz istemiyor. Buralardaki inşaat faaliyetleri o bölge insanına kapalı. Bir kere ancak uluslar ötesi mali sermayenin sağlayabileceği büyüklükte finansman gerektiriyor. Bu tür finansmanı sağlayabilecek çok az sayıdaki insanın sıradan insanlar arasından çıkması da mümkün değil. Üstelik milyonlarca dolar sermayeli şirketlerin sahibi olsan bile, başta bankalar olmak üzere mali kurumlar aracılığıyla mali sermayeye borcun bir buçuk iki katından az olmuyor. Yani servet de, sermaye de senin değil; bunun artışında bir duraksama olduğu anda herşeyini hemen kaybedebilirsin. Ne kadar zengin olursan ol, herşey anlık, çoluk çocuğa güvenli bir gelecek bırakamazsın. O anlık olmanın ötesine geçemeyen durumlarla hayatın kendi kontrolün dışında bir koşuşturmaya dönüşüyor. Bu da sayılı bir kaç "talihli" için geçerli.

Kentin ilksel sermaye birikimi olmaktan çıkıp, sermayenin üzerinden yürüdüğü bir makinaya dönüşmesiyle birlikte, okumuşuyla okumamışıyla, zekisiyle safıyla, o ya da bu konuda yeteneklisiyle yeteneksiziyle, nesillerdir o kentte olanıyla yeni göçmüşüyle hemen hemen herkes için artık doğal olarak görülen işleyişi içinde anı kurtarmanın ötesi hayal bile edilemez olur. Umut kentin bu halini ortadan kaldıracak kökten değişimdedir ve kimsenin buna gücü yetmez gibidir. Yine de umut eksik olmaz, elden de bir şey gelmediği için bir bekleyişe dönüşür; birileri bir şey yapsa, ya da hiç beklenmedik bir şeyler olsa da her şey kökten değişse.

İçinde yaşayan bir insan olarak durum bu. Toplumsal ve davranışsal bilimler bakımındansa bu durumun aşılması mümkün. Kentin doğal işleyişini veri almayacak biçimde insanların birlik haline gelip oluşturdukları birliğin -ne öyle mistik bir şey olarak ne de onun ya da bunun fikir ya da iradesinin uygulanması olarak değil, topluluk davranışı olarak- kendini hissettirecek gücüyle herşey değişebilir.

Sanatçı gözüyle de umut nostaljide sönümlenirken, nostaljiden umut yeşerir. Erkan liseden arkadaşım. Ben arada dört yıl çıktım kentin ve ülkenin dışına, o iki yıl. Ben Anadolu yakasında Suadiye'deyken, o Avrupa yakasında Etiler'deydi, Etiler'de soğuk kış günlerinde mahalleye kurtların indiği rivayet edilen zamanlarda. Ben iktisatçı oldum, o mimar. *Yeniden İstanbul* kitabı için yaptığı çizimlerde kısmen benim yukarıda anlattıklarımı, kısmen daha başka şeyleri, ama her çizgide bu süreci anlattığını hissettim. Yıldız'ın şiiri de farklı değildi. Evet biz çocukluğa gençliğe dönüp bunları yaşayamayız, ama daha hüznü İstanbul'da artık hiç bir çocuğun bunları yaşaması mümkün değil. İlksel sermaye birikimi sürecinde cennetin güzelliklerinin göstergesi olan ne varsa, mali sermaye denetimi kurulduktan sonra cehenneme dönen hayatın kısıtlanmışlığının, çaresizliğinin ve eziyetinin yoğunluk göstergesi oluverdi.